

Vrede over Israël

Jaargang 57
Nummer 4
September 2013

Van de redactie	2
Volharden in het gebed	3
Het liberale jodendom	7
Israël en het verbond	11
Berichten	15

*Op de kandelaar
van louter goud zal
bij voortdurend de
lampen verzorgen
voor het aangezicht
des HEREN.
Leviticus 24:4*

Tweemaandelijks orgaan, uitgegeven door Deputaten
'Kerk en Israël' van de Christelijke Gereformeerde
Kerken in Nederland

Van de redactie

In het vierde nummer van jaargang 57 een drietal wat langere artikelen. Twee thema's die dit jaar aan de orde zijn gesteld worden voortgezet. Het zijn de serie over het gebed en die over stromingen binnen het jodendom. Hoewel het artikel over het gebed niet een Schriftstudie over een bepaald Bijbelgedeelte is, hebben we het toch die titel meegegeven omdat er een heleboel Schriftgedeelten in worden besproken. In de serie stromingen binnen het jodendom wordt aandacht geschonken aan de Liberale Joden. Het derde artikel gaat over de plaats van het jodendom in de dogmatiek of de systematische theologie.

Kees van den Boogert verzorgt de Schriftstudie met als titel **Volharden in het gebed**. Aan de orde komt de grote plaats die het gebed binnen de joodse traditie inneemt. De eerste christelijke gemeente blijkt in dat spoor verder gegaan te zijn. Daarnaast wordt aandacht geschonken aan de synagoge als plaats van gebed en een begin gemaakt met de bespreking van het *Sjema Jisraël*, een van de gebeden met een vaste structuur.

Aart Brons, de Israëlconsulent van het Centrum voor Israëlstudies, neemt ons mee naar de Har-El synagoge in Jeruzalem, de liberale Sjoel waar Martin Buber en Schalom Ben-Chorin jarenlang lid zijn geweest. In zijn artikel **Het liberale jodendom** beschrijft hij eerst de plaats die de joodse traditie in deze stroming inneemt. Vervolgens vraagt hij aandacht voor de geschiedenis en de verspreiding van het liberale jodendom. Afsloten wordt met de plaats die de stroming in Israël inneemt.

Joop Zuur geeft in zijn artikel **Israël en het verbond** een indruk van zijn kennismaking met de Christelijke Dogmatiek van G. van den Brink en C. van der Kooi.

In hoofdstuk 9 van dit boek worden alle vragen met betrekking tot Kerk en Israël binnen de samenhang van een omvattende dogmatiek aan de orde gesteld. Dat is heel bijzonder. De manier waarop de schrijvers dit gedaan hebben verdient zeker onze aandacht.

Wilma Wolswinkel, de nieuwe diaconale consulent van het Centrum voor Israëlstudies, stelt zich in een kort berichtje voor. De diaconaal consulent komt graag bij u langs in de gemeente voor een presentatieavond.

Ten slotte een berichtje over **de voortgezette Gereformeerde Kerken in Nederland (vGKN)** in relatie tot het Centrum voor Israëlstudies.

Bij de foto op de voorpagina

Een Chanoeka kandelaar (Chanoekia), een achterwandmodel uit eind 19e eeuw uit Nederland. De achterwand bestaat uit twee leeuwen met een klein kroontje die een gekroond schild vasthouden. Op het schild staat de hebreeuwse tekst *nir mitzwah* (lamp van het Gebod). De leeuw is het symbool van de stam van Juda. De schilddragende leeuwen komen echter ook voor bij stads- of familiewapens in Nederland. Ook daar kan deze combinatie aan ontleend zijn. De Chanoekia is de kandelaar die hoort bij het Chanoekafeest. Dit feest, dat in december wordt gevierd, is een herinnering aan de herinwijding van de tempel in Jeruzalem door de Maccabeeën in het jaar 165 voor Christus. Het feest duurt acht dagen. Daarom telt de Chanoekia acht lichtjes, één meer dan de zevenarmige kandelaar, die voorheen in de tempel heeft gestaan.

Volharden in het gebed

Kees van den Boogert

Aan het gebed wordt binnen de joodse traditie grote waarde toegekend. Deze gebedstraditie is al ontstaan in de tempelperiode. In het Nieuwe Testament wordt dat bevestigd. De joodse volgelingen van Jezus Messias in Jeruzalem, zo vertelt Lukas, *‘waren voortdurend elke dag eendrachtig in de tempel’* (Hand. 2:26). Dat betekent dat ze ‘de rite van het gebed trouw in acht namen’. De eerste gelovigen, die een gemeente gevormd hadden, verloochenden hun joodse afkomst niet, want ze *‘bleven volharden bij ... de gebeden’* (Hand. 2:42). Ze sloten zich daarin aan bij Jezus, die *‘volgens zijn gewoonte op de sabbatdag naar de synagoge ging’* (Luk. 4:16) en die zich stellingde ‘gewoonte’ om driemaal per dag te bidden, op de tijden dat in de tempel de offers gebracht werden, eigen zal hebben gemaakt. Paulus, een leerling van de joodse geleerde Gamaliël, plantte deze joodse gebedstraditie over in de gemeenten die een gemengde joods/niet-joodse samenstelling hadden.

Zo houdt Paulus de gelovigen voor *‘telkens’, ‘zonder ophouden’, ‘te allen tijde’* en *‘dag en nacht’* te bidden (Fil. 1:4, 1 Thess. 3:10; 5:17; 2 Thess. 1:11; 1 Tim. 5:5). De gebedstraditie uit de tempel werd overgenomen door de synagoge en daar, na de verwoesting van de tempel in het jaar 70, voortgezet.

De synagoge als plaats van gebed

De plaatselijke synagogen bestonden al in de tijd dat de tempel in Jeruzalem nog volop functioneerde. De tempel was, naar het voorschrift in Deuteronomium 12 de ene plaats van eredienst. Daar alleen mochten de offers gebracht worden. Het gemeenschappelijk en persoonlijk gebed mocht overal plaatsvinden. Zo bad Daniël, als balling ver

verwijderd van zijn thuisland, op de offertijden met zijn gezicht gericht naar Jeruzalem. In Israël zelf werd het gemeenschappelijk gebed op dezelfde wijze en tijden in de plaatselijke synagogen verricht. Een van de namen voor de synagoge is daarom: Bet HaTefilla, huis van

gebed. Het gebed komt echter niet in de eerste plaats uit de behoefte van de mens voort, maar uit het verlangen van God: ‘Hij wil gebeden zijn’ (Gezang 427 LBK). Het gebed is een *Mitzwa*, een gebod van God aan zijn volk: *‘Maar gij zult de HERE, uw God, dienen’* (Ex. 23:25; Deut. 11:13). “De wijzen zeiden: wat is dienen met het hart? Dat is het gebed” (Maimonides, Hilchot Tefila 1, 1). Het gebed wordt ‘geleerd’ uit Gods Woord in de synagoge. Een tweede naam voor een synagoge is dan ook: Bet HaMidrasj, leerhuis. Dat ‘leren’ en ‘bidden’ doet men als volk van God, dus gezamenlijk. Daaraan ontleent de synagoge

Handelingen 2:42 en 46

42. *En zij bleven volharden bij*

... de gebeden

46. *En voortdurend waren zij elke dag eendrachtig in de tempel,*

1 Thessalonicenzen 5:16-18

16. *Verblijdt u te allen tijde,*

17. *bidt zonder ophouden,*

18. *Dankt onder alles, want dat is de wil Gods in Christus Jezus ten opzichte van u.*

Schriftstudie
n.a.v.

Handelingen
2:42 en 46

Kees van den
Boogert

De hoofdsynagoge te Jeruzalem

De synagoge was en is de plaats van samenkomst, van onderwijs en van gebed

zijn derde naam: Bet HaKnesset, huis van samenkomst. Zie de samenhang: samen hoort men naar Gods Woord en antwoordt daarop met gebed. Deze drie functies had de synagoge al voor de tijd van Jezus. In het Nieuwe Testament wordt de synagoge ongeveer zeventig keer genoemd. Jezus trad bijvoorbeeld *'als leraar op in hun synagogen'* (Matth. 12:35), *'Hij ging naar hun synagoge'* (Matth. 12:9) en *'Hij onderwees hen in hun synagoge'* (Marc. 1:12). De oudste bron die we hebben voor de functie van de synagoge is Lukas 4:15-22. Uit dit Bijbelgedeelte blijkt dat de huidige invulling van synagogediensten toen reeds plaats vond. Men kwam op bepaalde dagen, hier wordt de sabbat genoemd, samen. Men kon tijdens de

dienst opgeroepen worden om het Thora-gedeelte te lezen dat voor die sabbat aan de beurt was. Ook voor de *Haftara*, een tweede lezing uit de Profeten, werd al plaats ingeruimd. In Lukas 4 was dat Jesaja 61:1 en 2. Dat gedeelte wordt tijdens deze samenkomst door Jezus uitgelegd. Samenvattend kan gezegd worden dat de synagoge een plaats van samenkomst, van onderwijs en van gebed was en nog steeds is. In dit artikel leggen we de nadruk op het gebed.

De Beracha

De beracha (zegenspreuk) is, zo zagen we in het artikel van Rien Vrijhof in Jaargang 57, nr. 1, het gebed bij uitstek in het joodse leven. Het vormt het uitgangspunt van elk gebed en geeft de zin ervan aan. Het is een uiting van bewondering, lof, dank en erkenning aan God. De genadevolle en zegenende toewending van God naar zijn volk wordt er in uitgedrukt. De huidige formule laat dit prachtig zien: *'Gezegend zijt Gij, Eeuwige,*

onze God, Koning van de wereld,...' De formule werd pas in de derde eeuw van onze jaartelling vastgesteld, maar heeft zijn oorsprong in de Bijbel, in Psalm 119:12 en 1 Kronieken 29:10. Ook het leven van Jezus was gevuld met berachot (meervoud van beracha). Een van de meest treffende zegenspreuken van Jezus lezen we in Mattheüs 11:25-27: *'Ik dank U, Vader, Here van de bemel en van de aarde,...'* Daarnaast spreekt Jezus o.a. zegenspreuken uit bij de wonderbare spijziging (Marc. 6:41), als de moeders hun kinderen bij Hem brengen (Marc. 10:16), als Lazarus wordt opgewekt (Joh. 11:41) en bij de instelling van het Avondmaal (Marc. 14:22-24). Bij 'alles' worden zowel door Joden als door gelovigen in Jezus uit de

volken zegenspreuken gezegd. In Kolosenzen 3:17 spoort Paulus daartoe aan: *'En alles (pan) wat u doet met woorden en met daden, doe dat alles (panta) in de naam van de Here Jezus, terwijl u God en de Vader dankt door Hem'*.

Het Sjema Jisraël

Naast de talrijke berachot die dagelijks door vrome Joden worden uitgesproken, volgens de rabbijnse overlevering wel meer dan 100, kent het joodse volk ook een aantal gebeden met een vaste structuur. De eerste is het *Sjema Jisraël* dat uit drie Bijbelteksten en enkele zegenspreuken aan het begin en het einde bestaat. Het eerste Bijbelgedeelte, Deut. 6:4-9, wordt door Jezus uitgesproken op de vraag van een Schriftgeleerde: *'Welk gebod is het eerste van alle?'* Jezus antwoordt dan: *Het eerste is: Hoor, Israël, de Here, onze God, de Here is één, en gij zult de Here, uw God, liefhebben uit geheel uw hart en uit geheel uw ziel en uit geheel uw verstand en uit geheel uw kracht'*. In de *Misjna*, de joodse mondelinge overlevering ongeveer uit de tijd van Jezus, wordt de structuur van het *Sjema* als volgt beschreven: *'De aangestelde zei tot hen: 'spreek een zegen uit', en zij zegendend lasen de tien woorden, het sjema (Deut. 6:4-9), 'wanneer je luistert' (Deut. 11:13-21) en 'Hij zei' (Numeri 15:37-41). En ze spraken drie zegenspreuken over het volk: 'waar en zeker', 'avoda' en de birkat kohanim. Op de sabbat voegden zij een zegen toe voor de priesterafdeling die zijn dienst beëindigde'*. Uit de discussies uit de twee scholen van de joodse geleerden Sjammai en Hillel, die leefden in de tijd van Herodes de Grote, 37-4 v. Chr., kunnen we opmaken dat het gebed 's morgens en 's avonds werd uitgesproken. Dit

omdat gezegd is *'wanneer gij nederligt en wanneer gij opstaat'* (Deut. 6:7).

In dit gebed, dat tegelijk een belijdenis is, klopt het hart van het jodendom. Het *'hoor Israël'* beschrijft de relatie van de HERE tot zijn volk: De HERE spreekt en Israël antwoordt! Bidden is dus: gehoorzaam antwoord geven op het Woord. Het is de 'weg gaan die de HERE wijst'. Het meest sprekende voorbeeld daarvan wordt gegeven door Abram in Genesis 12:1: *'De HERE nu zeide tot Abram: Ga...'* gevolgd door: *'Toen ging Abram, zoals de Here tot hem gesproken had'* (vs. 4).

Daarnaast geeft ook de roepingsgeschiedenis van Samuël deze relatie kernachtig weer: *'De Here zeide: Samuël, Samuël! En Samuël zeide: Spreek, want uw knecht hoort'* (1 Sam. 3:10). In dezelfde traditie staande zegt Jezus later: *'Een ieder nu, die deze mijn woorden hoort en ze doet...'* (Matth. 7:24). Horen en doen, navolgen, daar komt het op aan. De Here is de ziel van het leven, Hij is de enige weg die we moeten bewandelen. Dat komt ook uit in wat Israël moet horen: De Here is één (*echad!*)

In het Sjema Jisraël, dat zowel een gebed als een belijdenis is, klopt het hart van het jodendom

De toegangsdeur van een synagoge te Jeruzalem met symbolische voorstellingen van de twaalf stammen

Het juk van Gods rijk op je nemen

Een Mezoza

Een Bar Mitzwa met gebedsriemen om

Hij wordt beleden als de 'Enige', zowel voor Israël als voor de volken. Hij is de enige die zin geeft aan ons bestaan (vgl. ook 1 Koningen 18: 'De HERE, die is God').

Wie het *sjema* uitspreekt vertrouwt zijn leven toe aan de Here. Hij erkent het Koningschap van de Here of, zoals dat in de joodse traditie heet: 'hij neemt het juk van Gods rijk op zich' (*kabbalat malkoet ol sjammaim*).

Het juk van Gods rijk op je nemen

Als we de eerste tekst van het *sjema* bekijken (Deut. 6:4-9) wordt gelijkelijk duidelijk wat het betekent om het juk van Gods rijk op je te nemen. De tekst luidt:

4. Hoor, Israël, de HERE is onze God; de HERE is één!
5. Gij zult de HERE, uw God, liefhebben met geheel uw hart en met geheel uw ziel en met geheel uw kracht.
6. Wat Ik u heden gebied, zal in uw hart zijn,
7. gij zult het uw kinderen inprenten en daarover spreken, wanneer gij in uw huis zit, wanneer gij onderweg zijt, wanneer gij nederligt en wanneer gij opstaat.
8. Gij zult het ook tot een teken op uw hand binden en het zal u een voorhoofdsband tussen uw ogen zijn,
- 9 en gij zult ze schrijven op de deurposten van uw huis en aan uw poorten.

De tekst draagt ons op:

- Te horen dat de HERE de Enige is (vs. 4) De erkenning van Gods Koningschap, zoals geschreven is: 'Gij zult geen andere goden voor mijn aangezicht hebben' (Ex. 20:3).
- De HERE lief te hebben boven alles en met alles wat in ons is (vs. 5).
- De geboden in je 'hart'

een plaats te geven. Psalm 119 zegt dit prachtig: 'Hoe lief heb ik uw wet! Zij is mijn overdenking de ganse dag' (vs. 6).

- De geboden onophoudelijk over te dragen aan het volgende geslacht
- (vs. 7). Immers, 'de goedertierenheid des HEREN is van eeuwigheid tot eeuwigheid over wie Hem vrezen, en zijn gerechtigheid over kindskinderen, over hen die zijn verbond onderhouden en aan zijn bevelen denken om die te doen' (Ps. 103:17, 18).
- Om uiterlijke tekenen, op de hand, het voorhoofd en de deurposten, te maken die ons aan de geboden herinneren (vs. 8-9). Zo zijn de *tefillin*, de gebedsriemen, ontstaan die op de arm en op het voorhoofd gebonden worden. Daarnaast brengt men op deurposten een *mezoza* aan, een kokertje met Thorateksten.

Zo wordt in het jodendom benadrukt dat gebed en gebod een eenheid vormen. Het gebod dat ons onze vrijheid niet ontnemt, maar ons juist een leven in vrijheid garandeert.

Het liberale jodendom

Aart Brons

Mannen en vrouwen zaten door elkaar

De liberale synagoge te Amsterdam

Eerste kennismaking

Onze eerste persoonlijke kennismaking vond plaats in de Har-El synagoge, een liberale synagoge in Jeruzalem. Het was tijdens het Loofhuttenfeest. Tineke en ik waren uitgenodigd door een buurman om te gast te zijn in een dienst en daarna in de loofhut van deze gemeente. Het werd een bijzondere ontmoeting. We waren niet de enige christenen. Er was ook een vertegenwoordiging vanuit een kerk daar vlakbij. Die was enige tijd daarvóór beklad met antichristelijke leuzen uit een Joodse hoek. Om die reden had de Har-El synagoge haar christelijke buur uitgenodigd, om duidelijk te maken dat zij deze houding tegenover christenen zeer betreuren, en het tegenovergestelde van wat bij het jodendom hoort. In de loofhut werden hartelijke woorden over en weer gesproken.

In de dienst daarvoor was veel zoals het ook in andere synagogen gaat, bijvoorbeeld het zwaaien met de *loelav*, zoals dat bij het Loofhuttenfeest hoort. Maar er waren ook opvallende verschillen. Mannen en vrouwen zaten door elkaar. Er was een vrouwelijke rabbijn. De gebeden in het gebedenboek komen hier nog voor een groot deel overeen met die in andere synagogen. Wel werden vrijelijk gedeelten overgeslagen. Bij bepaalde gezongen gebeden werd goed gebruik gemaakt van een gitaar. Opvallende invoegingen in gebeden: waar in de gewone gebedenboeken alleen “God van onze vaders” staat, wordt hier telkens ingevoegd “en van onze aartsmoeders”. En aan het einde van het *Kaddiesj* wordt aan het “Hij maakt vrede voor ons en voor heel Israël” hier nog toegevoegd “en voor alle mensen”.

Aart Brons

In deze korte impressie komen een paar dingen naar voren die typerend zijn voor het liberale jodendom. Tegelijk is deze gemeente – anno 2013, in Israël – daarvan natuurlijk een van de vele gezichten. In dit artikel wil ik heel in het kort wat vertellen over het geheel van het liberale jodendom – ook wel *Reform* jodendom genoemd, of progressief jodendom. (De termen zijn niet overal uitwisselbaar, maar dat kunnen we hier laten rusten.)

Vrije omgang met de traditie

Het liberale jodendom kenmerkt zich door een vrije omgang met de traditie. In het orthodoxe jodendom is de traditie een vast gegeven: men heeft zich te houden aan de *halacha* (het geheel van voorschriften voor het leven, gebaseerd op de schriftelijke Thora – die gezien wordt als rechtstreekse openbaring van God – en op de mondelinge Thora – de geautoriseerde uitleg, die ook herleid wordt tot Gods openbaring op de Sinaï). In het liberale jodendom heeft

men nog van waarde vindt (soms nog heel wat, soms maar heel weinig meer).

De geschiedenis

Het liberale jodendom is ontstaan rond 1800. Twee factoren waren van groot belang:

- De *Verlichting*, vol optimisme en zelfbewustzijn. Je moet als mens je gezond verstand gebruiken. Niet onmondig blijven, doordat je je laat gezeggen door anderen – uit luiheid of uit gebrek aan moed. Nee, je moet het lef hebben om je te laten leiden door eigen denken en (ge)weten.
- De *emancipatie van de Joden*. Evenals andere achtergestelde groepen – hugenoten in Frankrijk, rooms-katholieken in Engeland – kregen ook de Joden in diverse landen een gelijke plaats in de samenleving. Na eeuwenlang apart gezet en gehouden te zijn, kregen ze nu gelijke rechten. Gettomuren konden worden afgebroken. Een nieuwe wereld ging voor hen open.

In het jodendom ontstond de stroming van hen die graag op de uitdagingen gingen; ze wilden uit het isolement komen en assimileren in de samenleving. Men wilde het jodendom omvormen. Vandaar de term *Reform* – maar anders dan bij de Reformatie is de blikrichting niet zozeer die van terug naar de bron, als wel van vooruit naar een eigentijds, aangepast jodendom. Wel wil men daarin bepaalde waarden vanuit de Thora een plaats geven, maar die wordt in principe gezien als menselijk verslag van ervaringen

de traditie wel een zekere waarde, maar niet een goddelijk gezag. Een kritische en wetenschappelijke benadering is nodig, en aanpassing aan de eigen tijd en cultuur. Men haalt uit de traditie wat

met God, en zo is er volop ruimte om eigen keuzes te maken.

In de 19^e eeuw gingen de aanpassingen soms heel ver. De diensten in de syna-

gogen veranderden. Ook de naam al: men sprak liever van “tempel” dan van “synagoge”, en dat was typerend voor de samenkomsten, die plechtiger werden, en meer conform hoe het in de kerk ging, met voorgangers in toga en begeleiding van een orgel. Ook gingen men de diensten op zondag houden. De gebeden gingen niet meer in het Hebreeuws, maar in de landstaal. Bij de gedachte van een Messias werd niet meer aan een persoon gedacht. Gebeden om het herstel van een staat Israël werden afgeschaft. Men zag zich niet meer als een apart volk, maar als een religieuze gemeenschap.

In onze tijd is men op veel dingen teruggekomen. De staat Israël is een feit geworden, compleet met het jodendom zoals dat daar leeft. In het Reform jodendom is de waarde van traditionele vormen weer meer gezien, en het belang van een band met het orthodoxe jodendom. Er is een lotsverbondenheid met heel het volk Israël en met de staat Israël – die overigens ook nog wel vragen met zich meebrengt.

Bij al deze verschuivingen blijft kenmerkend het uitgangspunt dat de mens uiteindelijk zelf beslist over wat hij moet doen en laten. Het gaat niet om het naleven van geboden als zodanig, maar om de kern van de Thora, de bijzondere waarden en ethiek die daaruit te halen is. Belangrijk is daarbij de bredere kijk, sociale gerechtigheid en *Tikoën Olam*, het herstellen/verbeteren van de wereld.

Een goede beschrijving is te vinden op de website van de Liberaal Joodse gemeente Amsterdam:

Wij zijn de erfgenamen van een oude en rijke geestelijke traditie. Het jodendom is echter geen afgesloten

geheel. Met ongeëvenaarde creativiteit hebben onze wijzen door de eeuwen

heen het religieuze erfgoed weten aan te passen aan nieuwe omstandigheden en inzichten. (...) Het liberale jodendom zet deze lijn voort en vraagt zich voortdurend af hoe het Joodse gedachtegoed uit het verleden, basis en achtergrond kan blijven voor ons leven en onze levensbeschouwing als Joden vandaag. Het liberale jodendom is een manier waarop volwassen en denkende mensen proberen uit te zoeken hoe de eeuwigheidswaarden en onveranderlijke principes van het jodendom in de praktijk kunnen worden gebracht in deze snel veranderende wereld. (zie www.ljgamsterdam.nl/nl/liberaal-jodendom)

Verspreiding

Het liberale jodendom is begonnen in Duitsland. Later is het zwaartepunt verschoven naar Amerika, waar het Reform jodendom veel aanhang heeft gekregen, ongeveer een derde van de Joden. Een andere belangrijke stroming is die van de *conservatives*, die in de praktijk tussen liberalen en orthodoxen in zitten, daarom soms worden beschouwd als “vlees noch vis”, maar die toch wel een heel eigen positie innemen, en in

Interieur van de liberale synagoge te Amsterdam

Kenmerkend blijft dat de mens uiteindelijk zelf beslist over wat hij moet doen en laten

deze serie nog apart aan de orde zullen komen. Deze stroming is zelfs nog iets groter dan de liberale. Daarentegen hoort in Amerika slechts ongeveer een zevende deel bij de orthodoxie.

In Nederland horen ongeveer 3500 Joden bij een van de tien Liberaal Joodse Gemeenten (tegenover ong. 5000 Joden bij de orthodoxie, van in totaal rond de 30.000). De gemeenten zijn verenigd in het *Nederlands Verbond voor Progressief Jodendom* (website: www.verbond.eu). Ze zijn over het algemeen conservatiever en meer op het Zionisme georiënteerd dan de Amerikaanse Reform beweging.

Volgens de website van het *Israel Movement for Reform and Progressive Judaism* (www.reform.org.il) telt het progressief jodendom ongeveer 2 miljoen aanhangers in 40 landen.

In Israël

In Israël is de Reform beweging betrekkelijk klein. Volgens een artikel in de krant *HaAretz* (d.d. 12-6-2013) voelt 3,9 % van de Israëli's affiniteit tot deze richting. Er zijn ongeveer 30 gemeenten. De oudste daarvan is de Har-El synagoge, waar ik aan het begin van dit artikel over schreef. Deze is gesticht in 1958. Een van de oprichters was de bekende Shalom Ben-Chorin, die zich heeft ingezet voor de Joods-christelijke ontmoeting. Hier is veel terug te vinden van wat typerend is voor het liberale jodendom. Tegelijk blijkt waar wat laatstgenoemde website zegt: in de praktijk is het progressieve jodendom hier traditioneler dan buiten Israël.

Een pijnlijk punt voor de liberale Joden in Israël – en ook voor de *conservatives* – is dat hun rabbijnen niet erkend worden in de staat Israël. Dat betekent onder andere dat ze geen bevoegdheid hebben bij besnijdenissen, huwelijken en echtscheidingszaken. Daarvoor is dus altijd een orthodoxe rabbijn nodig.

Onlangs werd een heel kleine stap in de richting van erkenning gezet. Al sinds 2005 speelde een proces tegen de staat, in naam van Miri Gold, vrouwelijke rabbijn van de Reform gemeente *Birkat Shalom* in kibboets Gezer. De eis was dat de staat haar salaris zou betalen, zoals dat gebeurt bij zo'n 4000 orthodoxe rabbijnen. Eind mei 2013 verklaarde de staat dat te willen gaan doen, voor Miri en dan ook voor vijftien collega's. Maar alleen bij kleine gemeenten en landbouwgemeenschappen; de regeling geldt niet voor gemeenschappen in grote steden. Het salaris zal ook niet worden betaald door het ministerie van Religieuze Zaken – zoals dat van orthodoxe rabbijnen – maar door het ministerie van Cultuur en Sport. Ze blijven dus in een bijzondere positie, waarin ze nog vergehouden worden van de bevoegdheden bij huwelijken en andere religieuze kwesties die aan de orthodoxen voorbehouden blijven. Men wil ook op dit punt stappen gaan ondernemen. Ondertussen is er van orthodoxe zijde fel geprotesteerd tegen deze stap. Daarbij stelde de Askenazische opperrabbijn Yona Metzger dat slechts tien procent van de derde generatie van Reform Joden ook Jood blijven, en dat de oppositie tegen niet-orthodoxe rabbijnen daarom een zaak van principe is. "Wij willen alle Joden omarmen, maar wij moeten bij de Thora blijven, en de historie heeft bewezen dat onze weg heeft gewonnen."

Het liberale jodendom heeft een zeer bewogen geschiedenis doorgemaakt, met bijzondere en vaak uiteenlopende ontwikkelingen in de verschillende tijden en landen – wat ook te verwachten is bij een beweging die eigen keuzes en aanpassingen aan tijd en cultuur hoog in het vaandel heeft. Wat de toekomst zal brengen is een open vraag, voor de wereldwijde beweging, en voor die in Israël in het bijzonder.

Israël en het verbond

Joop Zuur

Hoofdstuk 9 uit de *Christelijke Dogmatiek* van G. van den Brink en C. van der Kooi

Wat verstaan we onder 'Israël'?

De nieuwe dogmatiek van Van den Brink en Van der Kooi is de eerste, waarin alle vragen met betrekking tot de verhouding Kerk en Israël aan de orde worden gesteld. H. Berkhof wijdde er ook een hoofdstuk aan, H.J. Kraus en W. Marquardt hebben hun hele dogmatiek vanuit de relatie Kerk en Israël opgezet, Van den Brink en Van der Kooi doordenken alle vragen met betrekking tot Kerk en Israël binnen de samenhang van een omvattende dogmatiek. Het is verheugend dat de verhouding Kerk en Israël binnen confessioneel gebonden theologiebeoefening serieus genomen wordt. Enkele aspecten van hun behandeling mag hier aandacht worden gegeven.

Allereerst de vraag: wat verstaan we onder Israël? Kort gezegd:

- Het bijbelse volk Israël. Concreet volk van vlees en bloed. (310)
- De Joodse gemeenschap na Christus: Het jodendom dat zich als levende geloofsgemeenschap groepeerd rondom de mondelinge traditie verwoord in de Misjna en de Talmoed. (*Wirkungsgeschichte*, 311)
- Het land. De landbelofte behoort samen met besnijdenis en wet tot het verbond van God met Israël; Gen. 12, 7; Exod. 3, 8; na Nieuwe Testament onveranderd? (311)
- De staat Israël. (Sinds 1948; een politieke entiteit – Mag deze theologische aandacht krijgen? Roept dit geen Religieus nationalisme op? (311/312)

Recente verschuivingen in de aandacht

Een grote verschuiving was al, dat de kerk zich niet langer verstond als in plaats van Israël, maar als gemeente die mag delen in de verwachting die aan Israël geschonken is.

Wat verandert er dan voor de kerk? Samengevat is de visie van Van den Brink en Van der Kooi:

- De verwachting van het komende Koninkrijk blijft centraal staan, zoals Jezus zijn discipelen daarom heeft leren bidden in het Onze Vader (heiliging van Gods naam/bede komt van zijn koninkrijk).
- De blijvende verbondenheid met Israël wordt benadrukt: PKN en CGK: *Voorgoed verbonden*.
- Het jodendom staat niet op één lijn met Islam/Hindoeïsme/andere godsdiensten.
- Het geloof in Jezus Christus als Verlosser is gebouwd op de 'infrastructuur' van het Oude Testament.
- De verwachting van het Koninkrijk van God is niet een van de vele elementen in het christelijk geloof, maar neemt een centrale plaats in.
- Voor de ontmoeting met Israël gebruiken we de term gesprek in plaats van zending om "wat Israël al van oude tijden af van God weet en met God heeft." (314). Ze noemen het gesprek Socratisch: 'hoe de ander zichzelf verstaat in relatie met God' (315) Israël en de kerk hebben waarheid in zichzelf en brengen dat door gesprek naar boven.

Joop Zuur

Drie historische gebeurtenissen leidden tot verandering in visie:

- De Sjoa (liever dan Holocaust),
- De stichting van de staat Israël in 1948,
- De aanzwellende stroom literatuur over de Sjoa vanaf de jaren '70.

Waardering voor het Oude Testament bij Calvijn heeft ook bijgedragen tot een nieuwe waardering van Israël en het jodendom.

Structurele tweevoudigheid

De schrijvers spreken m.b.t. Israël over een *structurele tweevoudigheid* in de christelijke leer. Er is in positieve zin sprake van herkenning en in negatieve zin van vervreemding in de christelijke perceptie van Israël. Ze werken dat zo uit:

- Jezus wist zich door de God van Israël gezonden en wilde gehoorzaam zijn aan het Oude Testament.
- Hij is door de leiders van het volk verworpen, omdat deze zijn pretentie en handelen beschouwden als in strijd met het Oude Testament.

En zeggen vervolgens: “Het eerste leidt tot gezamenlijke herkenning door Joden en christenen van het Oude Testament als Woord van God; het tweede leidt tot vervreemding tussen beide geloofsgemeenschappen.”

Dit spanningsveld komt vooral naar voren in:

De Christologie: Jezus was als mens Israëliet/Joodse en joodse man. “Particulariteit en universaliteit gaan in Gods handen samen zonder elkaar op te heffen” (324) De opstanding van Jezus Christus staat centraal: daar wordt de identiteit van de Jood Jezus onthuld: vervulling van de verbondsgeschiedenis die met Abraham begon. Vanuit Jezus valt licht op Israël: de weg van het verbond. De weg die het heeft afgelegd: belofte en gebod, oordeel en straf, terugkeer en herstel. En vanuit de opstanding de weg die Israël nog zal gaan, Rom. 11, 25vv. Terugkeer van Israël is geen ‘geestelijk’,

maar concreet Israël. Paulus bedoelt ook geen ‘twee wegenleer’ (Israël en de kerk hebben beiden een eigen weg tot God; de weg van Israël tot God gaat buiten Jezus Christus om – zo kan het niet worden gesteld!).

De Openbaringsleer: openbaring van God vindt christelijk gesproken niet uitsluitend plaats in Christus maar in de geschiedenis *van Israël* en Jezus Christus. De Christelijke canon omvat daarom zowel de Hebreeuwse bijbel en Nieuwe Testament. Wel is het van belang om vast te houden aan de volgorde van de Joodse canon. Daarin komt eerst de Thora, dan de profeten en ten slotte de geschriften. De volgorde van de Joodse canon doet meer recht aan verbondstrouw in Israël (psalmisten, Job) dan de christelijke die het O.T. doet eindigen met het dieptepunt van de profetische kritiek.

De Ecclesiologie: Er is de tweeheid van kerk en synagoge. Daarnaast is er de twee-eenheid van Joden en heidenen in de ene christelijke gemeente (olijfboomtheologie/inlijvingstheologie: heidenen worden toegevoegd aan het verbond met Israël). “Het waren Joden uit de diaspora die samen met de Joden uit Jeruzalem Sjavoet vierden en bij dat gebeuren de Geest ontvingen.” (328)

Verbond, wet en verbondsproblematiek

Het initiatief voor het verbond ligt geheel bij God. “een leven gevende en onverbrekelijke ordening waarin toekomst en zegen aan Abraham worden beloofd.” (329) Eenzijdig van oorsprong, tweezijdig van strekking. De vastheid van het verbond wordt vergeleken met de ordening van dag en nacht. In de plaats die de mens inneemt in het verbond ligt geen voorwaarde, maar is wel de weg waarlangs het verbond zich kan realiseren (H. Bavinck). Buiten de kaders van het verbond is chaos, leven

valt uiteen onder dreigende machten. Leven binnen het verbond geeft zegen. Verbondsteken zijn: land, besnijdenis, sabbat, reinheids- en spijswetten, 'identity boundary markers' (James Dunn). Cultus, ethiek en recht. God als God laten zijn, maar ook als de God van de naaste (Gen. 9, 6).

Land: mag Abraham in gebruik nemen, maar nooit als zijn bezit.

Sacrament: ruimtelijke concretisering van Gods trouw.¹

Besnijdenis: waar de man krachtig en kwetsbaar tegelijk is, wordt zijn leven aan God gewijd.

Sabbat: ook de tijd wordt onder beslag gelegd van Gods omgang in het verbond. Reinheids- en spijswetten: de hele dagelijkse gang van zaken onder het beslag van het leven met God.

“Al deze verbondsteken zouden we genademiddelen kunnen noemen. Ze bemiddelen en faciliteren de omgang met God.” (331)

Het jodendom benadrukt de tweezijdigheid in het verbond (correlatie).

God is voor het herstel van de wereld ook van de mens afhankelijk. Gen. 12, 10 vv. laat zien hoe Abraham Adam verwerkelijkt, om zijn eigen leven te redden. Jozef doet het anders: ben ik in Gods plaats? (Gen. 50, 19). In het hedendaagse jodendom ligt nadruk op God die de mens als bondgenoot zoekt (Heschel).

In de geschiedenis van Israël in het Oude Testament gaat het telkens mis: afgoderij, hebzucht, sociaal onrecht, nationalisme. Bij Jeremia (31, 31vv.) blijkt dat de realisering van het verbond nog eenzijdiger van de andere kant moet komen. Het verbond is eschatolo-

gisch gericht: de zegen van het verbond, dat op zichzelf beperkt is tot Abraham en zijn nakomelingen, gaat ook tot de volken. Israël representeert ook de volken. Onjuist is de metafoor van Berkhof: proeftuin: benadrukt teveel voorlopigheid, experiment, te weinig dat zegen vanuit Israël ook de volken bereikt.

Israël wordt vergeleken met een wijnstok (Psalm 80), zich uitstrekkend van de zee tot aan de grote rivier (Eufraat). Deze psalm wijt teloorgang van glorie niet aan zichzelf, maar aan God.

Daarom roept het God op zijn lichtend aangezicht ten goede te keren.

Profeten verwachten toekomst voor Israël en de volken. De rol van de Messias, Jes. 11, 1-10. Mondiaal uitzicht, Ps. 87: universalistisch. Gods regeren

Het jodendom benadrukt de tweezijdigheid van het verbond (correlatie)

over alle volken in de koningspsalmen, 97-98, 100. “In Jezus’ komst en optreden, dood en opstanding wordt de eschatologische verwachting van Israël en daarmee van het verbond in beginsel vervuld.” (Cursivering van Van den Brink en Van der Kooij)

Dogmatiek van Marquardt: een dogmatiek die geheel vanuit de relatie Kerk en Israël is opgezet.

¹ Zie hierbij: G.C. den Hertog, in: M. van Campen e.a. (red.), Israël, volk land en staat. Terugblik en perspectief, Zoetermeer 2005, 206 vv. Den Hertog maakt duidelijk waarom het onjuist is om te spreken van sacrament. Reeds S. Gerssen deed dat, maar het woord sacrament dient gereserveerd te blijven voor de tekenen en zegelen van Gods heil in Christus.

De betekenis van Jezus voor het verbond met Israël

“In wat Jezus hun bracht, kwam een zo diepe ervaring van de liefde van God mee, dat deze in kwalitatieve zin al het bekende oversteeg” (335). Jezus kwam

niet met de pretentie iets nieuws te brengen, maar in Hem braken wel ‘de laatste dagen’ aan, waarin God zelf tot zijn volk komt, Luk. 4, 14vv. God zelf was bezig zijn heil in Hem concreet te maken. Door Hem worden mensen opnieuw in een leven gevende relatie met God gebracht. Kortom Jezus komt om het met Abraham en zijn nageslacht gesloten verbond tot vervulling te brengen.

Het optreden van Jezus staat geheel in de context van Israël: ‘eerst aan de verloren schapen van het huis Israëls’ (Matteüs 15, 21vv.). De weg gaat van Israël naar de volken. “Omgekeerd is het vervolgens ook onontkoombaar een leesbeweging vanuit Jezus Christus naar de Hebreeuwse bijbel te maken” (337). De vroege kerk leest het Oude Testament vanuit Jezus Christus en zijn kruis en opstanding. Het Oude Testament teruglezen en herinterpreteren vanuit Christus. Dan ging het vaak mis: allegorie. Christus werd ingelezen in het Oude Testament, waar dat exegetisch niet kon (bijvoorbeeld Ps. 80, 19). Berkhof geeft goede raad: Eerst het Oude Testament zelf laten spreken, dan vanuit het Oude Testament het Nieuwe Testament laten spreken, pas in laatste instantie de omgekeerde beweging maken. Ook dan kan Berkhof in het Oude Testament bevestiging zien, omdat hij – vanuit de christelijke canon – het O.T. reeds met een christelijke bril las. Het Oude Testament teruglezend vanuit Christus vindt men niet alleen bevestiging, maar ook verschuiving. Er blijken nieuwe betekenislagen in het Oude Testament te zitten, bijvoorbeeld als het gaat over verzoening, verlossing, opstanding.

Al blijven christenen aanvankelijk deelnemen aan joodse gebruiken (tempeldienst), steeds duidelijker wordt dat het heil voor Israël de volken bereikt. Spelregels worden veranderd: besnijdenis is niet langer vereist, geloof in Jezus Christus is de enige weg tot het heil.

Beslissend is Jezus’ kruis en opstanding in nauwe betrokkenheid op elkaar.

De belijdenis van Jezus als kyrios (Heer), verbonden aan zijn opstanding, telt Hem identiek met God. God heeft zich opnieuw beslissend geopenbaard in Jezus Christus. Uit onvoorwaardelijke liefde (Deut. 6, 4vv.) bracht Jezus het uiterste offer. “De verzoening tussen God en mens baant zich een weg door alle ontrouw en mislukking heen” (339). Joden en christenen geloven beiden in de opstanding, Gods macht over alles, dood en onrecht hebben voor Hem niet het laatste woord. Geloof in de opstanding is voor Joden aanleiding geweest tot ‘Heimholung Jesu’ (Lapide, Flusser).

De schrijvers bieden meer. Het is de moeite waard het hoofdstuk geheel door te werken. De schrijvers zijn zich ook goed bewust dat ze geen dogmatiek hebben geschreven die geen vragen oproepen en open laten. Twee wil ik er noemen.

- In de eerste plaats: waarom gaan de schrijvers voor het ‘gesprek’ uit van de socratische majeutiek? Die gaat er vanuit dat mensen de waarheid al in zichzelf hebben, het hoeft alleen naar boven te worden gebracht door het gesprek. Jammer is dat de dissertatie van Lieuwe van der Meer uit 1997 nauwelijks verwerking heeft gekregen: die wijst er op dat Joden en christenen juist niet uitgaan van wat mensen al in zichzelf hebben, maar wat ze aangereikt wordt in Thora en Evangelie. Met als perspectief: Gods Koninkrijk.
- In de tweede plaats: mij lijkt het onjuist om te spreken van Israëltheologie, of, zoals de schrijvers het doen: ‘Israëlogie’. Dan wordt Israël teveel verzelfstandigd en op zichzelf gesteld. Beter is het te spreken over bezinning op de verhouding Kerk en Israël. Is iets meer een mond vol, maar wellicht juister.

Berichten

Centrum voor
Israël
Studies

Centrum voor Israël Studies
Postbus 80
6710 BB EDE
0318-696577 (bereikbaar op dinsdag
en donderdag)
cis@che.nl

Spreker nodig? Nieuwe diaconaal consulent beschikbaar voor presentaties

Het CIS heeft sinds begin dit jaar een nieuwe diaconaal consulent in de persoon van Wilma Wolswinkel. In deze functie onderhoudt zij namens de deputaten diaconaat van de CGK en de GZB de contacten met de diaconale partners in Israël en de Palestijnse gebieden. Projecten worden ondersteund onder (Messiasbelijdende) Joden en Arabieren in verschillende delen van het land. De armoede in Israël neemt nog altijd sterk toe, met name onder specifieke bevolkingsgroepen als de Russische en Ethiopische Joden. Dit brengt een opdracht met zich mee voor zowel kerken als synagogen. Aandacht gaat met name uit naar die projecten die een brug willen slaan tussen de verschillende bevolkingsgroepen in het land.

De diaconaal consulent komt graag bij u langs in de gemeente voor een presentatieavond. Daarbij kan gedacht worden aan een gemeenteavond, maar

ook aan een jongerenbijeenkomst. Het doel van de presentatie is het met elkaar nadenken over de manier waarop we als christenen concreet – op een diaconale manier – betrokken kunnen zijn op Israël en de huidige situatie waarin kinderen, jongeren en ouderen daar opgroeien. Hoe kan diaconaat een bijdrage leveren aan de joods-christelijke dialoog? Welke betekenis heeft diaconaat in het verbinden van Joden en Arabieren? Concrete voorbeelden en ervaringsverhalen van onze eigen projecten geven op een verrassende manier inzicht in deze vragen.

Belangstellenden kunnen telefonisch contact opnemen met het CIS (tel. 0318-696577, dinsdag- en donderdagmorgen). U kunt ook rechtstreeks met Wilma Wolswinkel contact opnemen via de mail (wilma@centrumvoorisraelstudies.nl).

Centrum voor Israël Studies en vGKN gaan associatie- overeenkomst aan

De synodevergadering van de voortgezette Gereformeerde Kerken in Nederland (vGKN) heeft in oktober 2012 uitgesproken een verbinding aan te willen

gaan met het Centrum voor Israëlstudies (CIS), om de roeping van de vGKN ten aanzien van Israël beter gestalte te kunnen geven. De kerken weten zich betrokken bij hetzelfde doel om de Joods-christelijke ontmoeting vorm te geven.

Zij willen hierin het CIS ondersteunen en andersom willen zij de middelen die het CIS ter beschikking staan inzetten voor de toerusting van de eigen kerken.

Deze verbinding is tijdens een moderamenvergadering te Garderen op 3 juli 2013 geformaliseerd door het ondertekenen van een associatieovereenkomst, waar namens het CIS directeur dr. M.C. Mulder en voorzitter ds. A. Visser aanwezig waren.

Met het ondertekenen van deze overeenkomst zijn het CIS en de vGKN co-partners geworden.

Het CIS heeft als doel de Joods-christelijke ontmoeting te bevorderen en daarvoor

aandacht te vragen in de christelijke gemeente. De aard van deze ontmoeting wordt binnen het CIS gekenmerkt door drie kernwoorden: luisteren, dienen en getuigen. Naast het werk in Nederland werkt sinds de zomer in 2012 ds. Aart Brons voor het CIS in Jeruzalem. Zo krijgt de ontmoeting met het Joodse volk gestalte en kan de Israëlconsulent de Nederlandse achterban blijven informeren over de situatie in Israël.

Het CIS is een samenwerkingsverband tussen de Christelijke Gereformeerde Deputaten 'Kerk en Israël', de GZB en de Christelijke Hogeschool Ede.

Voor meer informatie over het CIS, zie www.centrumvoorisraelstudies.nl.

Desgewenst kunt u ook contact opnemen met de directeur van het CIS, dr. Michael Mulder, e-mail: m.c.mulder@hetnet.nl, tel. 0341-556830.

Colofon

Commissie van redactie

drs. C.J. van den Boogert

drs. R. Jansen

ds. D.J.K.G. Ruiter

Eindredacteur

drs. C.J. van den Boogert

Graspieper 8

8081 ZR Elburg

tel.: (0525) 69 02 22

e-mail:

keesvandenboogert@kpnmail.nl

Website

www.kerkenisrael.nl

Contact

e-mailadres info@kerkenisrael.nl

Administratieadres

Landelijk kerkelijk bureau

van de Chr. Geref. Kerken

Ghandistraat 2

3902 KD Veenendaal

Postbus 334

3900 AH Veenendaal

tel. (0318) 58 23 50

fax (0318) 58 23 51

e-mail: lkbc@cgk.nl

Penningmeester

H. van Braak

Prins Willem-Alexanderpark 133

3905 CD Veenendaal

tel.: (0318) 51 54 27

e-mail:

penningmeester@kerkenisrael.nl

Bankrekeningnummer 365271,

t.n.v. Dep. Kerk & Israël Chr. Geref.

Kerken te Veenendaal

Voor legaten en schenkingen

kunt u contact opnemen met de

penningmeester; hij geeft ook

gaarne informatie over diverse aan

te bevelen projecten.